

"ЖИВЕ ПРАВО" ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДОСКОНАЛИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ

Розглянуто необхідність формування нормативно-правових актів України на основі соціальних цінностей сучасного українського суспільства, цінностей на які звертали увагу представники соціологічної теорії права, зокрема Є. Ерліх. Виділено низку вимог (у яких нині виявляються соціальні основи права) до змісту нормативно-правових актів України, дотримання яких у процесі їх створення забезпечить формування якісної нормативно-правової бази та ефективне правове регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: "живе право", соціальна основа права, вимоги до змісту нормативно-правових актів України.

Постановка проблеми. Необхідність підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин у сучасній Україні ставить низку вимог до створюваної нормативно-правової бази. Серед них вагоме (можливо і визначальне) місце посідають змістовні вимоги, адже інколи нормативно-правовий акт, навіть бездоганний щодо відповідності формальним правилам нормотворчої техніки, не приймається соціумом через невідповідність суспільним потребам. Саме тому сьогодні необхідні і актуальні дослідження соціальної основи права, пошук можливостей використання "живого права" як джерела для створення нормативно-правових актів України.

Ступінь наукової розробки проблеми. Соціальні витоки права вивчали науковці різних епох: філософи, соціологи, правники. У результаті сформувалася чимала багатоаспектна доктринальна база, в якій, на нашу думку, у контексті правознавства можна виокремити два рівні: первинний – безпосередньо соціологічні теорії права, серед яких визначальне місце належить "живому праву" Євгена Ерліха; вторинний – сучасні дослідження, присвячені з'ясуванню соціальної природи права, праці С. С. Алексеева, М. І. Козюбри, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, М. В. Цвіка, Д. А. Керімова, Г. В. Мальцева та інших.

Найявний науковий доробок є, без сумніву, визначним. Однак, виникають певні труднощі стосовно трансформації принципів соціальної спрямованості права (в основних її аспектах) у створювані нормативно-правові акти. Існує реальна загроза розриву науки і практики. Тому саме пошук шляхів "нормативізації" "живого права" в українській правовій системі є основним завданням цієї статті. З цією метою вважаємо за необхідне: коротко охарактеризувати соціологічні засади права; сформулювати систему вимог до створюваних нормативно-правових актів України, дотримання яких забезпечить соціальну "відповідність" права.

Виклад основного матеріалу. Прихильники соціологічного підходу до права інтерпретували право як явище, зумовлене фактичними суспільними відносинами, як "живе право" на противагу мертвому закону [1, с. 121]. Соціологія права, будучи однією із складових загальної теорії права, вивчає правові явища та процеси в аспекті їх соціальної детермінації, змісту і функціонування як єдиного, цілісно-системного утворення [2, с. 28-29]. Право концентровано відображає в юридичній формі все багатоманіття і різноманітність буття [2, с. 30].

Основоположником соціологічної юриспруденції вважається Є. Ерліх. Він розглядав правовий феномен як продукт взаємодії, який виникає між людьми [1, с. 123].

Отож, у контексті соціологічної теорії права юридичне право має закріплювати існуючі суспільні відносини, бути засобом їх забезпечення та охорони, розвиватися водночас із зміною останніх. Найбільше серед форм права такому розумінню його змісту відповідає судовий прецедент (мабуть саме тому Є. Ерліх зважає на доцільність використання судових рішень як джерел прав). В Україні ж визначальним є нормативно-правовий акт із своїми "сталими" параметрами. Бажання виокремити із "живого права" ті ключові моменти, які можуть використовуватися під час моделювання нормативно-правових актів, простежується у сучасних інтерпретаціях права крізь призму соціологічних теорій права. Науковці виділяють декілька основних складових соціального праворозуміння.

Насамперед право розглядають як об'єктивне соціальне явище [3, с. 385]. На думку О. М. Костенко природа створює закони для суспільного життя людей, яким вони мають надавати форму певних соціальних норм, що називаються правовими [4, с. 87]. Право – це особлива соціальна реальність; феномен, який належить до суб'єктивної сторони життя суспільства, в своє-

му виникненні і дії залежить від людей, від їх думки і волі [5, с.170–171]. Р. А. Ромашов веде мову про оцінку права як соціального явища [6, с.106].

У праві як соціальному феномені знаходять своє відображення і забезпечення уже існуючі цінності суспільства [7, с. 121]. Будь-яке законодавство потребує оцінки з погляду неформальних, соціально-змістовних критеріїв для забезпечення його відповідності об'єктивним закономірностям суспільного буття [8, с. 44]. М. І. Козюбра зазначає, що право – це явище, яке нерозривно пов'язане з конкретним буттям, воно функціонує у глибинах життя, рухається у часі і змінюється разом із ним. У праві втілюються "вічні" цінності – ідеали справедливості, свободи, рівності [9, с. 11]. С.С. Алексєєв зауважує, що право в ідеалі – це цінність, не притаманна жодному іншому соціально-політичному явищу, цінність упорядкованої свободи людини, справедливості, консенсусу [10, с. 345]. Ю. Н. Оборотов, розглядаючи питання правової аксіології, зауважує, що в основі права знаходяться такі абсолютні цінності, як збереження життя, сім'ї, власності, забезпечення безпеки, отримання знань, прийняття рішень тощо [11, с. 33]. Учений також указує на необхідність забезпечення правом загальнолюдських цінностей [11, с. 34]. Право має регулювати людську поведінку у такий спосіб, який потрібен для того, аби вигоди (цінності, переваги) та обтяження (витрати, зобов'язання) були розподілені справедливо; суперечливі інтереси були задоволені у порядку, відповідному до їх ваги і значущості ... словом, аби під час вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві, панувала справедливість [12, с. 20].

Соціальні цінності визначаються інтересами людини та суспільства. Г. В. Мальцев зазначає, що інтереси і потреби пов'язані із соціальним регулюванням поведінки не тільки тому, що беруть активну участь у процесі створення норм, визначають їх суттєві властивості й особливості, але і внаслідок безпосереднього регулятивного впливу на життєві процеси [13, с. 266]. Неможливо уявити собі дію юридичної норми без підтримки і супроводжування інтересів людей, у свідомості яких ця норма виявилася пов'язаною з цілями реальної поведінки. Коли деякі інтереси і потреби не відображені у нормах права і нормативних інститутах суспільства чи представлені у них доволі приблизно, невдало, фрагментарно і невизначено, виникають випадки "нормативного вакууму", недостатності офіційного нормативного матеріалу для урегулювання певної ситуації [13, с. 267].

Відповідність юридичного права соціальним цінностям досягається через забезпечення верховенства права. М. В. Цвік указує, що в Україні діє конституційний принцип верховенства права, в основу якого покладено пріоритет права перед державою. Це з особливою силою вказує на неприпустимість спрощеного, ще до кінця не подоланого розуміння права як дарованого державою [14, с. 25]. Право має бути концентрованим вираженням ідеалів справедливості, втіленням моральних принципів, що панують у суспільстві. Найвища цінність права полягає в його характеристиці як знаряддя соціального прогресу, гарантованості ним загальної свободи та рівності [14, с. 26]. На думку О. В. Петришина, вагомим показником застосування соціологічного підходу до права має стати розбудова національної правової системи на засадах верховенства права [15, с.140].

Водночас активно вивчається питання пошуку реалізації доктринальних напрацювань у практику правового регулювання. Так, наприклад, Т. В. Кашаніна пропонує низку правил досягнення соціальної адекватності права – правил, які дозволяють зіставити виконання юридичних дій з реальною обстановкою, а саме: знаходження суспільних відносин у сфері правового регулювання; однорідність правового регулювання суспільних відносин; повнота правового регулювання; правильний вибір галузі права; вибір правової форми; забезпечення відповідності правових документів міжнародному праву [16, с.36–44]. Однак зіставивши ці правила із окресленими вище складовими соціальної основи права, можна зауважити, що вони певною мірою не збігаються. Це пояснюється тим, що розроблені Т. В. Кашаніною правила більшою мірою стосуються формальних характеристик юридичного права, в той час як соціальні засади права мають бути його змістовною основою. Саме тому запропоновані Т. В. Кашаніною вимоги до змісту нормативно-правових актів: законності, відповідності нормам моралі, доцільності, обґрунтованості, ефективності, своєчасності, стабільності, економічності, реальності, оптимальності [17, с. 158–165] – є, власне, засобами досягнення соціальної адекватності права.

Науковий плюралізм і багатоаспектність думок є, напевно, причиною того, що нині у правових актах, присвячених нормопроектванню в Україні, практично нічого не сказано про правила врахування соціальних чинників під час створення проектів нормативно-правових актів. Отож, постає необхідність формалізації соціаль-

них параметрів сучасного права і їх формулювання у форматі, який би міг слугувати інструментом створення змістовної складової проектів нормативно-правових актів.

Відповідність нормативного документу існуючій системі суспільних відносин досягається через відповідність закономірностям у трьох основних сферах життєдіяльності сучасного суспільства – економічній, політичній, гуманітарній. Широта спектру суспільних відносин, які охоплюються цими сферами, зумовлює те, що у юридичному праві можуть бути відображені лише концентровані форми їх вияву, групи суспільних відносин із певною суспільною значимістю, насамперед, соціальні цінності – справедливість, свобода, рівність, власність, права та свободи людини тощо. Ці визначні надбання людства стали загально-визнаними принципами сучасного права і отримали своє закріплення як у актах міжнародного права (насамперед "Загальній декларації прав людини" та "Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод"), так й національному праві (наприклад, розділ другий Конституції України чи стаття 3 Цивільного кодексу України).

Отож, щоб нормативно закріпити соціальні цінності, які є невід'ємними від традицій, менталітету, переконань українського народу, правотворчим суб'єктам в Україні немає потреби відшукувати якісь особливі засоби. Достатньо дотримуватися задекларованого нашою державою принципу верховенства норм міжнародного права [18] при створенні національного законодавства та його реалізації.

Наявність у сучасному законодавстві України правових норм, які закріплюють такі соціальні цінності, як справедливість, рівність, свобода – це досягнення. Однак, у процесі їх реалізації виникають труднощі, насамперед через їх різне трактування (внаслідок формальної невизначеності) різними людьми та соціальними групами. Наприклад, принцип рівності перед законом. Навіть на тлі не вельми позитивного ставлення електорату до української політичної еліти (зокрема через декларативність цього принципу, вседозволеність і безвідповідальність за порушення закону правлячої верхівки), представники народу у Верховній Раді України не відмовляються від депутатської недоторканності.

Задекларувати в Основному Законі (стаття 3 Конституції України), що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяль-

ності держави – явно недостатньо. Необхідний реальний правовий механізм утілення цього "гасла" у життя. І один із перших кроків – закріплення не тільки загальних соціальних цінностей, а й безпосередніх, які ґрунтуються на інтересах і потребах українського соціуму у конкретно-історичних умовах. Завдання для законодавця доволі складне, оскільки різні особи, групи осіб, спільноти, нарешті держава мають різні інтереси та потреби. Візьмемо для прикладу Податковий кодекс України – нормативно-правовий акт, стосовно якого від часу його прийняття і до нині точаться серйозні дискусії. Оцінки цього документа радикально протилежні – доволі негативні з боку дрібних підприємців, і навпаки – позитивні з боку представників влади, особливо уряду. Виникає конфлікт інтересів, який не сприяє ані економічній, ані політичній "міцностям" держави. Створення нормативно-правових актів, в яких перетинаються дещо різні інтереси спільноти та держави (в особі її органів із їх корпоративними інтересами), має здійснюватись з огляду на інтереси більшості членів суспільства, а не політичної та економічної еліти. Інакше перед державою постане загроза "тихого ігнорування" масами вимог закону, наприклад, тіньова економіка в Україні чи активні соціальні протести (показовими у цьому аспекті є масштабні мітинги у благополучних європейських державах упродовж 2012 р. як відповідь на намір проведення економічних реформ за рахунок народу). Спільнота, підтримуючи цінності, які відповідають її інтересам і потребам, водночас негативно ставиться до антисуспільних явищ (наприклад, ставлення українців до такого явища, як корупція). Для поєднання цих форм вияву суспільної свідомості видається можливим використати термін "аксіологічні установки суспільства".

На основі наявних інтересів і потреб у громадян формується переконання стосовно можливих напрямів правового регулювання відносин у суспільстві та готовність до відповідної поведінки. Так, стосовно питання оподаткування в Україні значна частина платників податків надає перевагу "стимулюючій" системі оподаткування і вважає, що за "справедливого" оподаткування не буде потреби ухилятися від сплати податків. Сприйняття правових реалій на основі своїх інтересів та потреб і спрямованість на відповідну правову поведінку, видається, приєднуючись до існуючих у літературі позицій, доцільно позначити терміном "правова установка". Така установка не може суперечити соціальним цінностям суспільства.

Саме тому під час створення проектів нормативно-правових актів до їх змісту має першою висуватися вимога – *відповідність аксіологічним і правовим установкам* [19] більшості суспільства.

Важливою умовою досягнення соціальної адекватності права, як зазначають науковці, є *принцип верховенства права*. Передумовою та основою правового регулювання є не воля держави, що втілюється у законодавстві, а характер суспільних відносин, які об'єктивно виникають на основі взаємодії окремих осіб та їх об'єднань, підтримуються та захищаються державою [14, с. 25]. О. В. Петришин зазначає, що принцип верховенства права передбачає поглиблення усталеного для вітчизняної юриспруденції принципу законності, який тлумачився винятково як формальне дотримання вимог законодавства, за посередництвом адаптації до змісту правової форми змістовних правових чинників – конституційних положень як норм основного закону, міжнародних стандартів прав і основоположних свобод людини [15, с. 140]. Дотримання принципу законності у нормотворчій діяльності означає, що правотворчі суб'єкти при створенні проектів нормативно-правових актів України зобов'язані: розробляти проекти нормативних документів відповідно до норм Конституції та чинного законодавства; передбачати шляхи узгодження існуючих і створюваних правових актів; діяти відповідно до їх компетенції та із дотриманням правил правотворчих техніки та технології. Інакше постає питання про правомочність створених і прийнятих нормативних документів, наприклад, питання про законність нормативно-правового акта Верховної Ради України, який після його прийняття у встановленому порядку і підписання оприлюднюється із порушенням п'ятнадцятиденного строку, встановленого для цього Указом Президента України від 10 червня 1997р. №503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності».

Аксіоматичним нині є положення про необхідність дотримання вимоги про відповідність норм національного законодавства визнаним нормам міжнародного права.

Дискутується позиція про віднесення до складових законності вимоги забезпечення нормативно-правовими актами невід'ємних прав і свобод людини (як найвищої соціальної цінності, визначеної Конституцією України). Неоднозначність пов'язана із суб'єктивністю розуміння такого забезпечення. Так, як можна оцінити для прикладу нормативний акт, який передбачає підвищення оплати за комунальні послуги для насе-

лення? Постає необхідність установлення ієрархії суспільних цінностей та соціальної значимості нормативно-правового акта для особи й держави. Це ж більшою мірою пов'язане із аксіологічними установками суспільства.

Стан реалізації у державі принципу верховенства права є підставою для визнання створюваних нормативно-правових актів правовими, або ж не правовими. М. Н. Марченко також зазначає, що такий критерій поділу законів на правові та неправові, як їх відповідність "загальній волі", тобто волі суспільства, народу чи нації був запропонований ще наприкінці XIX – початку XX століть [20, с. 343]. Отож, завдання сучасного законодавця – створення тільки правових законів.

Поряд із названими (основними) до нормативно-правових актів необхідно ставити й інші вимоги. Загальновизнано, що *відповідність юридичних норм нормам моралі* – передумова належного правового регулювання суспільних відносин. Моральні правила як форма виразу суспільних цінностей в ідеалі мають слугувати основою для юридичних норм.

У континентальному праві, зокрема в Україні, моральна норма не є формою права, хоча виступає джерелом правосвідомості суб'єктів права, а це чи не найважливіший гарант реалізації у суспільній практиці нормативно-правових приписів. Ми також знаємо, що трансформуючись у звичаєві чи релігійні норми, норми моралі, набуваючи характеру принципів права, виступають джерелом права у певних правових системах.

Досягнення повної відповідності між моральними і юридичними нормами не у всіх випадках можливе у зв'язку із наявністю у об'єктивного юридичного права специфічних функцій, пов'язаних із функціями держави. Однак тут знову ж таки треба зважати на моральні принципи більшості суспільства. Завдання формування громадянського суспільства у сучасній державі, видається, дозволяє мовити про необхідність досягнення "моральності права".

Варто погодитись із запропонованою Т. В. Кашаніною *вимогою доцільності* прийняття нормативно-правового акта. Важливість такої вимоги зумовлюється тим, що інколи нормативно-правові акти створюються нібито в інтересах суспільства і водночас усупереч цим інтересам. Вимога має оціночний характер, оскільки критерії доцільності формально невизначені. Своєрідною ілюстрацією проблемності констатації доцільності нормативно-правового акта можуть слугувати закони України, спрямовані на підвищення системи соціальних гарантій для різних кате-

горій громадян, які традиційно приймаються владою напередодні виборів. Визначальним для таких правових актів має бути такий критерій, як його позитивна (та і негативна) суспільна значимість. Мета прийняття такого нормативно-правового акта – підвищення рівня матеріально-забезпечення громадян України в умовах економічної кризи. Однак, постає питання, як буде цей намір реалізовано, якщо закон економічно необґрунтований і призведе до нового витка інфляції та фактичного знецінення доходів громадян України? Або ще один винахід влади – збільшення пенсій та інших соціальних виплат через підвищення податків і зборів за рахунок, так званого, середнього класу.

Невіддільна від доцільності *вимога обґрунтованості* означає, що нормативні акти повинні видаватися на основі об'єктивних і суб'єктивних чинників відповідно до закономірностей і тенденцій розвитку суспільства [17, с. 161] та правової системи. У контексті цієї вимоги правотворчі суб'єкти зобов'язані детально моніторити усі сфери життя суспільства, зважаючи на: економічні можливості держави забезпечити реалізацію прийнятого нормативно-правового акта, рівень його правового та організаційного забезпечення; здатність упродовж тривалого часу регулювати суспільні відносини (сталості нормативного документу); готовність влади та народу сприйняти цей документ як вказівку до дії; правосвідомість суспільства загалом.

Усі інші запропоновані вимоги мають лише додатковий (хоча і позитивний) характер.

Спробуємо оцінити кризу призму наведених вимог, для прикладу, Закон України (щодо якого було чимало спорів) від 17.11.2011р. № 4061-VI "Про вибори народних депутатів України" [21], який закріплює засади мажоритарної і пропорційної виборчих систем в Україні. Розробка і прийняття закону відбувалися в умовах активізації дій різних політичних сил з метою здобуття парламентських місць й відповідно участі у «розподілі» влади та сфер впливу, у впровадженні своїх програм в українському суспільстві, у визначенні напрямів його руху та розвитку. Боротьба між різними політичними силами за владу, їхнє різне бачення правил обрання до Верховної Ради України, сучасна система політичних відносин зумовили необхідність створення нового нормативно-правового акта про вибори. Вказане дає підстави стверджувати, що в Законі України «Про вибори народних депутатів» втілені реалії сучасного українського політичного буття (тобто можна

стверджувати, що закон відображає політичні відносини у нашій державі).

Цінність цього нормативно-правового акта можна розглядати у двох аспектах: з уваги на його значимості для суспільства та забезпечення загально визнаних принципів права. За своїми формальними характеристиками новий виборчий закон сприяє удосконаленню правового регулювання процесу створення вищого представницького органу влади, реалізації права української спільноти на народовладдя. Відтак має загалом позитивну суспільну (насамперед юридичну) значимість. У Законі закріплено загальність і рівність прав виборців, рівні можливості для кандидатів у народні депутати, прозорість виборчого процесу, паритетність виборчих систем і таке інше, що вказує на реалізацію ціннісних засад сучасного права. Під час створення документа в цілому витримано принцип законності.

У аспекті *правової установки* українське суспільство звикло до постійних змін чинного законодавства в "інтересах народу", тому прийняття закону про нові "кращі" принципи виборчого процесу приймає як належне.

Формування представницьких органів влади є однією із традицій українського суспільства, тому повністю відповідає системі моральних цінностей українців.

Водночас, ми знаємо і про негативні оцінки цього нормативно-правового акта. Спільним висновком N 635/2011 Європейської Комісії "За демократію через право" (Венеціанська комісія) та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ/БДПЛ) закону дано частково негативну оцінку [22]. Існує також думка, що досвід проведення виборів за змішаною системою показав, що ця система сприяє провладним партіям, які через зловживання адміністративним ресурсом в одномандатних округах можуть отримати значно більше місць у парламенті, ніж отримали б, якби вибори проводилися за пропорційною системою з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закритими партійними списками [23].

Різні оцінки Закону України «Про вибори народних депутатів України» вказують на наявність протилежних *інтересів* політичних груп в Україні. Провладні політичні сили підтримують цей нормативно-правовий акт, опозиційні ставляться до нього «прохолодно». Електорат сприймає такий документ загалом інертно. Постає складне питання – який із інтересів має мати пріоритет і якому закону про вибори до парла-

менту бути? У випадку, коли визначити домінуючий інтерес складно, видається, доцільно зважати на такі елементи цінності права, як справедливність і забезпечення невід'ємних прав людини. Цей нормативно-правовий акт має створити умови для проведення чесних виборів, для реалізації права громадян на участь у здійсненні суспільної влади шляхом формування представницьких органів. І якщо виникають застереження щодо такої його здатності, цей документ має визнаватися неправовим.

Виникають сумніви і стосовно *доцільності та обгрунтованості* цього документа. Діюча Верховна Рада України 6 скликання була обрана за пропорційною виборчою системою. У громадян України за час її функціонування сформувався переконання у тому, що влада «належить» і держава діє під керівництвом однієї чи коаліції політичних партій. Успіхи чи невдачі української держави народ пов'язує із певними владними політичними об'єднаннями. Тому змінювати принципи виборів і повертатися назад до змішаної виборчої системи – означає позбавлення народу права впливати на законодавчу владу в Україні, звільняє вищу представницьку владу від відповідальності перед народом за свої дії. Це вказує на те, що прийняття Закону України «Про вибори народних депутатів» було недоцільним. Складно знайти якісь аргументи і на користь обгрунтованості створення такого документа. Крім намірів провладних сил розмити шляхом обрання одномандатників сили опозиції у майбутньому парламенті, якихось вагомих аргументів не простежується. Крім того, ми ще добре пам'ятаємо скандали із «перекупуванням» позапартійних народних депутатів політичними партіями, представленими у парламенті. В контексті сказаного прийняття цього закону було несвоечасним.

Наведений приклад ілюструє ситуацію, за якої простежується незбігання критеріїв соціальної відповідності нормативно-правового акта. З одного боку, певна його відповідність суспільним відносинам і певна позитивна юридична значимість, з іншого – невідповідність інтересам суспільства, недоцільність й необгрунтованість. Як у такому випадку оцінити нормативно-правовий акт на предмет закріплення у ньому засад «живого права»? На нашу думку, доцільно зважати на усі чинники. Однак, і під час врахування відповідності нормативно-правового акта суспільним відносинам, і за виявлення рівня втілення у ньому аксіологічних і правових переконань сучасного суспільства, і, тим паче, стосовно таких додаткових факторів, як обгрунтованість,

доцільність, своєчасність і таке інше, – за основу треба брати інтереси більшості соціуму, оскільки здійснення правового регулювання суспільних відносин в інтересах більшості суспільства та служіння держави народу – одна із ключових ознак соціальної та правової держави, якою є Україна відповідно до статті першої Конституції України. Саме за такої умови буде досягнуто принцип верховенства права.

Висновки. Соціальні засади права сучасної держави охоплюють такі складові: відповідність юридичного права системі суспільних відносин; закріплення у нормативно-правових приписах системи суспільних цінностей (законність, справедливність, свобода, рівність тощо); регулювання суспільних відносин в інтересах більшості суспільства; верховенство права.

Під час створення нормативно-правових актів України названі чинники соціальної адекватності права видається доцільним конкретизувати у системі вимог до змісту проєктованого нормативно-правового акта, а саме: відображення реальних суспільних відносин; відповідність аксіологічним і правовим установам суспільства, які ґрунтуються на інтересах більшості; забезпечення принципу верховенства права; узгодженість з моральними нормами; достовірність та обгрунтованість. Перелік цих вимог, на нашу думку, варто включити до системи правил нормопроекування у розділ «нормотворча техніка» (такий розділ мав би бути у проєктованому Законі України «Про нормативно-правові акти»).

Список літератури

1. Оль П.А. Правопонимание: от плюрализма к двуединству / П. А. Оль. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2005. – 243 с.
2. Керимов Д.А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права. – 4-е изд. / Д. А. Керимов. – М. : Изд-во. СГУ, 2008. – 521 с.
3. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття /Є. Євграфова // Право України. – 2012.- №3-4. – С.385.
4. Костенко О. Що є право? Про основи "натуралістичної" юриспруденції у світлі соціального натуралізму /О. Костенко // Право України. – 2010. – № 4 – С.87.
5. Алексеев С.С. Избранное / С. С. Алексеев . – М. : Статут, 2003. – 480 с.
6. Ромашов Р. А. Теория государства и права / Р. А. Ромашов. – Санкт-Петербург : Питер, 2006. – 256 с.

7. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. А. В. Малько. – М.:Юрлитинформ, 2012. – С.121.
8. Рабинович П.М. Социалистическое право как ценность / П.М. Рабинович. – Львов : Вища школа, 1985. – 165 с.
9. Козюбра М.І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні М. І. Козюбра //Право України. – 2010. – № 4 – С.11.
10. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
11. Оборотов Ю.Н. Традиции и новации в правовом развитии / Ю.Н. Оборотов. – Одесса : Юридична література, 2001. – 157 с.
12. Циппеліус Райнгольд. Юридична методологія / Райнгольд Циппеліус. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
13. Мальцев Г.В. Социальные основания права / Г. В. Мальцев. – М. : Норма, 2007. – 800 с.
14. Цвік М.В. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. В. Цвік // Право України. – 2010. – № 4 – С.25.
15. Петришин О.В. Проблеми соціалізації правової науки / О. В. Петришин // Право України. – 2010. – № 4 – С.140.
16. Кашанина Т.В. Юридическая техника в сфере частного права (Корпоративное и договорное нормотворчество) : учеб. пособие / Т. В. Кашанина. – М.: Норма, 2009. – 288 с.
17. Кашанина Т.В. Юридическая техника : учебник / Т. В. Капанина. – М. : Эксмо, 2007. – 512 с.
18. Див.розділі Х «Міжнародні відносини» Декларації про державний суверенітет; стаття 9 Конституції України; Закон України від 26.06.2004р. №1906-ІУ «Про міжнародні договори України», Закон України від 23.02.2006р. №3477-ІУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».
19. Детальніше див. Косович В.М. Оцінювання і оцінки у національному й міжнародному правозахисті / В. М. Косович – Львів: Світ, 2006. – 251 с.
20. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учеб. / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2007. – 768 с.
21. Відомості Верховної Ради України – 2012. – № 10 – 11, ст. 73.
22. Спільний висновок N 635/2011 щодо законопроекту "Про вибори ... . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/994_a54
23. Загальний аналіз нового закону «Про вибори народних депутатів України» (реєст. № 9265-Д від 17.11.2011р.) . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.parlament.org.ua/index.php?...

Стаття надійшла до редколегії 6 червня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.В. Никифороком.

V.M. Kosovych

"Living Law" as a source of perfect formulation of Ukraine legislative acts

Annotation

The article considers the need for formulation a legislative acts of Ukraine on the basis of social values of modern Ukrainian society, values which have drawn the attention of such representatives sociological theory of law as E. Erich and other. The number of requirements (by which social foundations of law are presented nowadays) for the content of legislative acts of Ukraine, the observance of which in the process of creation will provide the formation of qualitative legal framework and effective legal regulation of social relations is highlighted.

Key words: "living right", social foundations of law, requirements for the content of legislative acts of Ukraine.

V.M. Kosovych

"Живое право" как источник формирования совершенных нормативно-правовых актов Украины

Аннотация

Рассмотрены необходимость формирования нормативно-правовых актов Украины на основе социальных ценностей современного украинского общества, ценностей на которые обращали внимание представители социологической теории права, в частности Е. Эрих. Выделен ряд требований (в которых проявляются сегодня социальные основы права) к содержанию нормативно-правовых актов Украины, соблюдение которых в процессе их создания обеспечит формирование качественной нормативно-правовой базы и эффективное правовое регулирование общественных отношений.

Ключевые слова: "живое право", социальная основа права, требования к содержанию нормативно-правовых актов Украины.